

PORTRET VAN EEN DYSLECTICUS
DIE SCHRIJVER WERD

Adriaan van Dis is 70!

Reisschrijver, televisiepresentator, auteur: de carrière van Adriaan van Dis leidt over verschillende paden en spreekt tot de verbeelding. Zeker wanneer al die letterkundige prestaties geleverd worden door iemand die worstelt met dyslexie. Een portret van misschien wel de meest atypische schrijver in de Nederlandse letterkunde naar aanleiding van zijn zeventigste verjaardag in december.

“Eens ik achter mijn schrijftafel zit, is het verhaal het enige wat telt.”

TEKST: DAAN WAUTERS - FOTOGRAFIE: ARCHIEF

Als kind uit een Nederlands-Indische liefde zit het reizen Adriaan van Dis in het bloed. Op zijn 23ste ondernam hij al zijn eerste grote reis, waarbij hij eigenlijk niet van plan was terug te komen. Met dat idee was hij althans vertrokken: “Het leek me zo leuk om in India te gaan wonen, of een Japanse prinses te trouwen. Gewoon een nieuw leven te beginnen. Ergens zou iemand een hand op mijn schouder leggen en zeggen: ‘Jongen, ik zie wat in jou.’” Toch leidde zijn reisdrift tot het begin van een veelbelovende carrière. Al tijdens zijn studie beschreef hij zijn ervaringen in reportages voor NRC Handelsblad, waar hij later redacteur werd. Hij verwierf echter definitieve bekendheid met de publicatie van zijn debuut, de novelle *Nathan Sid*. Het boek werd dat jaar prompt het best verkochte literaire debuut. Van Dis was gelanceerd als auteur en schreef tot midden de jaren negentig nog verscheidene reisboeken. Zijn meest succesvolle roman moest op dat moment echter nog verschijnen. Met *Indische duinen* putte hij uit zijn eigen familiegeschiedenis en schreef hij voor het eerst zijn problemen van zich af. Het boek gaat immers over een in Nederland geboren zoon van een Indische familie die wordt opgevoed in de sfeer van verzwegen leed. Van Dis reeg met dat boek de prijzen aan elkaar. De tragische en moeilijke familiegeschiedenis vormde trouwens ook de basis voor andere boeken. Zo interviewde Van Dis zijn moeder tijdens haar laatste maanden. Het werd een reeks interessante gesprekken over veel te lang verzwegen verhalen die resulteerde in het boek *Ik kom terug*. Het boek had voor Van Dis een therapeutische werking en gaf hem de mogelijkheid om de moeilijke relatie met zijn moeder beter te begrijpen.

Hier is Adriaan van Dis

In Nederland is Adriaan van Dis vooral gekend als presentator van uiteenlopende televisieprogramma's. Zo presenteerde hij negen jaar lang het boekenprogramma *Hier is Adriaan van Dis*. Toen een zender besloot om een selectie van de beste afleveringen opnieuw uit te zenden, sprak Van Dis over zijn tijd als televisiepresentator: “Wat heb ik op mijn tenen gelopen die negen jaar, en me vaak geschaamd. Ik heb het moeilijk om de uitzendingen terug te zien. We hebben allemaal last van *l'esprit de l'escalier*, dat je later weet hoe je iemand meesterlijk de mond had kunnen snoeren. Maar toen stond het al op film. Door die ergernis kan ik niet onbevangen kijken. En ik heb soms ook moeite met dat accent van mij.” Ondanks zijn zelfkritiek was het programma een groot succes en slaagde het erin iets bijzonders na te laten. Al heeft Van Dis het moeilijk om dat toe te geven. “We waren

ons niet bewust van de impact van het programma, gelukkig maar. Maar ik ben wel blij dat we een keuze hebben kunnen maken van honderd gesprekken die de tand des tijds redelijk hebben doorstaan. Het was ook erg leuk, maar ik kon heel slecht omgaan met de roem en de spanning. En iedereen denkt dat je stinkend rijk bent als je op televisie bent.” Later maakte Van Dis nog reisprogramma's die gebaseerd waren op zijn boeken. Zo trok hij voor een zevendelige documentairereeks voor de VPRO naar Afrika.

De roem en de reismicrobe zorgden er uiteindelijk voor dat Van Dis opnieuw andere oorden opzocht. In het drukke Parijs kon hij ongegeneerd anoniem zijn en zichzelf ontwikkelen als meester van de observatie. Lange wandelingen doorheen de stad van het licht en de vrijheid voorzagen hem van voldoende inspiratie en verhalen voor verscheidene boeken, waaronder *De wandelaar*. Zijn oog voor detail bleef hij verder cultiveren en ontwikkelen. “Detail heeft te maken met een vorm van alleen zijn. Ik heb altijd veel te zien. Hoe iemand een broodje eet, hoe iemand een krant leest, hoe iemand met zijn been zit te wippen. Mijn boek zit vol verslagen van een man die grote oren heeft en mensen hoort praten en klagen. Die de merkwaardigheden die we allemaal hebben bij anderen ziet en opschrijft.” Zijn diepgaande observaties en zintuiglijke beschrijvingen vinden hun weerslag in een heldere schrijfstijl. En dat hangt volgens zijn uitgever samen met zijn dyslexie. “Als ik schrijf, leg ik mezelf iets uit. Soms doe ik wel vijf, zes, zeven keer over een alinea. Pas dan snap ik hem.”

Schrijven tegen somberheid

Ondanks zijn werk als televisiepresentator en documentairemaker ligt de kern van Adriaan van Dis in zijn schrijverschap. Het schrijven heeft bij hem een haast therapeutisch effect en behoedt hem voor donkere buien. “Ik moet mijn schrijverschap serieus nemen en achter mijn bureau zitten. Een zekere werkvijver is nodig om niet ongelukkig te zijn. Depressie vind ik zo'n groot woord, maar ik heb mijn sombere buien. In de vele jaren dat ik mij onder psychiatrische behandeling heb laten stellen, heb ik ontdekt dat een zekere tucht om elke dag iets te doen enorm helpt tegen somberheid. Een timmerman leeft zich uit op een kast, een bakker op een appeltaart. Liefde, aandacht en inzet, daar draait het om. Die geef ik gezien mijn achtergrond en situatie aan een zin.” De psychologische en filosofische aspecten die een mens drijven, intrigeren Van Dis mateloos. Hij wil het psychologische proces dat zich in de mens afspeelt begrijpen, ontrafelen. Hij begint daarmee bij zichzelf. “Mensen zijn nooit wie ze zeggen dat ze zijn. Omdat ze zo ingewikkeld en inconsequent zijn. Ze nemen zich voor hun kind beter te begrijpen en geven het daarna een draai om zijn oren. Ik probeer dat proces te begrijpen door mezelf vragen te stellen: ‘Waarom doe je iets?’ Het is uiteindelijk allemaal compensatie, doen waarvoor je bang bent. De man met hoogtevrees die vliegenier wordt, de man die niet tegen bloed kan chirurg, de dyslecticus die de schaamte van zich afschrijft en schreeuwt: ‘Hou van mij!’ Maar die toch alleen is.”

— INTERVIEW —

“Ik ben een volstrekt amorele aasgier op zoek naar goede verhalen.”

Adriaan van Dis wordt 70! Hoog tijd dus voor een diepgravend gesprek met de Nederlandse auteur die intussen al 33 jaar meedraait in de literaire wereld. *Boeken Magazine* nam een verfrissende duik in een heleboel interviews en maakte een montage met de interessantste fragmenten. Adriaan van Dis over het schrijverschap, onze multiculturele samenleving en Parijs. “Schrijven is niet moeilijk, die lege agenda wel.”

Je hebt zeven jaar in Parijs gewoond en trekt nu naar Jeruzalem, telkens met de pen in de aanslag. Hoe slaag je erin om van al die ervaringen zulke intrigerende verhalen te maken?

Adriaan van Dis: “Hoe stap je over de verontwaardiging heen en maak je fictie van alles wat je meemaakt? Eerst probeer ik afstand te nemen. Ik maak ook geen verslag van alles wat ik zag of deed, maar beschrijf een sfeer die gevoed wordt door wat ik meemaakte. Namen laat ik weg. Die zijn voor de lezer niet interessant en het verhaal wordt er tijdlozer door. Ten slotte voeg ik personages toe.”

Afstand nemen van iets is niet vanzelfsprekend. Is het niet moeilijk om jezelf telkens opnieuw te leren kijken, te leren observeren?

“Daarvoor gebruik ik het ritueel van de herhaling. Elke avond maakte ik precies dezelfde wandeling. Op die manier zie je elke keer wat meer details. Langzaamaan word je een onderdeel van de stad en leer je steeds beter kijken. Je kunt als een gek van A naar B hollen en alles zien wat je gezien moet hebben, of je kunt één plek uitkiezen en daar honderd keer opnieuw naartoe gaan tot je die plek door en door kent. Een plein komt tot leven, je smeedt er kortstondige vriendschappen, je leert er alle verhalen kennen.”

Vriendschappen die je later gebruikt in je boeken. Hebben die mensen het daar dan niet moeilijk mee?

“Ik ben een volstrekt amorele aasgier. Ik ben enkel op zoek naar goede verhalen. Natuurlijk ben ik in de omgang met mensen respectvol, maar eens ik achter mijn schrijftafel zit, is het verhaal het enige wat telt.”

Lukt het dan altijd meteen om hun verhalen neer te schrijven? “Ik schrijf elke dag twee tot drie uur, maar dat levert niet meer dan 250 woorden op. Elke dag herlees ik wat ik schreef en schrap dan het overgrote deel. Dat hardop lezen helpt altijd, ook bij essays. Dan weet je meteen wanneer het saai wordt of wanneer je essay smeekt om een anekdote. Of ik sta ’s nachts om drie uur op om even naar het toilet te gaan, en dan komt

de nachtedacteur. Een uitstekende onbezoldigde kracht die een heldere blik werpt op woorden, zinnen en scènes. Maar wanneer ik in een boek zit, dan gaat dat schrijftempo omhoog, dan wordt het krankzinnig. Schrijven gaat vanzelf, dat is niet moeilijk. De omstandigheden creëren voor het schrijven, met name een lege agenda, is dat wel.”

Als die lege agenda niet lukt, wat doe je dan met deadlines?

“Het is altijd goed om je verhaal een paar weken te laten liggen, maar onder druk is dat natuurlijk moeilijk. Toch mag je je niet laten doen door deadlines of wat dan ook. Het is jouw verhaal, je doet ermee wat je wil, zelfs wanneer het al gepubliceerd is. Willem Frederik Hermans veranderde zijn romans voortdurend: de eerste druk van zijn boeken verschilt aanzienlijk met de laatste druk, tot wanhoop van zijn uitgevers.”

Hoe zorg je ervoor dat je in je ‘krankzinnige schrijftempo’ de focus niet verliest?

“Als ik echt in een verhaal zit, lees ik ’s morgens geen kranten. Ik heb nochtans een abonnement op de *International New York Times*, maar die leg ik gewoon op een stapel. Soms lees ik dan wel eens columns en analyses, of boekbesprekingen van anderhalve pagina die je verder nergens meer aantreft. Maar je kunt veel beter een boek lezen dan de krant. Vaak geeft een boek je zo veel inzicht dat je de stukken in de krant over dat onderwerp een half jaar kunt overslaan. De romans van Amos Oz en David Grossman vertellen je bijvoorbeeld veel meer over Israël dan een krantenartikel ooit kan doen.”

Toch daalt de verkoop van boeken en lezen we steeds minder.

“De jeugd wordt dommer, de kennis verdwijnt. Dat wordt al sinds Aristoteles geroepen. Het is nog steeds niet gebeurd. Er zal altijd een groep blijven bestaan die romans leest. Dat geloof ik. Dat wil ik geloven. Ik doe mijn best om mijn tijd te begrijpen. We zitten in een overgangstijd met veranderende ideeën over schoonheid en rechtvaardigheid. Je moet moeite doen om die te begrijpen, als je klaar wil zijn voor de toekomst. Zo gaat het ook met de verkleuring van Europa.”

Wat bedoel je daarmee? Heb je het dan over de vluchtelingencrisis?

“Natuurlijk. Wie veegt mijn billen af als ik negentig ben en in het verzorgingstehuis zit? Misschien wel een Somalische of Syrische verpleegster. Daar wil ik niet bang voor zijn, ik wil met hen kunnen praten, hen kunnen begrijpen. Dat is ook

de reden dat ik naar Israël ga. Ik ben begaan met de golf van vluchtelingen die in Europa aankomt, maar tegelijk wil ik 'de ik' over wie ik schrijf, graag testen. Stel dat deze 'ik' zijn schrijfhuisje achter in zijn tuin opent voor een vluchtelingenfamilie. Hoe zou ik daarmee omgaan? Als het aardige mensen zijn, veelbelovend, succesvol, dan vind ik het een interessante ervaring. Maar misschien open ik mijn huisje wel voor de middeleeuwen. Hoe ga ik met mijn hooggestemde idealen om in de realiteit? Daar fantaseer ik over."

Is dat jouw auteursbril die alles vanuit een literair standpunt wil bekijken?

"Als ik in een situatie ben die vervelend is, druk ik mentaal een knop in: dit is een verhaal. Je kunt in woede uitbarsten of denken: ik stap in dat verhaal. Ik vind het interessant om naar mezelf te kijken alsof ik in een verhaal leef. In het vluchtelingenverhaal hoop ik in elk geval dat we die mensen kunnen helpen, en ook dat het onze eigen samenleving goed zal doen. Ik hoop dat we bij een derde of vierde generatie misschien een enorme boost krijgen van mensen die met heel veel energie studeren, ondernemen, werken, hun leven verbeteren. Ik was op Lowlands, waar je samen met 30.000 mensen deel uitmaakt van de vermaakindustrie. Maar wordt het niet eens tijd om met wat meer ambitie in het leven te staan? In China, India en Afrika loopt zo veel lef rond, zo veel energie. Er komen economische initiatieven van de grond waarin Europa nauwelijks nog een rol speelt. We moeten bij die lastige wereld willen horen, maar we trekken ons terug. We amuseren onszelf liever arm."

In Europa overheerst nochtans tegenwoordig het gevoel van wantrouwen. Wat als de ander zich niet aanpast aan onze zeden, aan onze vrijheid van meningsuiting?

"Ik denk ook soms: de scheiding tussen kerk en staat hebben we hier met veel bloedvergieten bevochten, we willen niet terug. En dan lees ik Hafid Bouazza die zegt: 'Je haalt Arabische hysterie binnen, het is ontwrichtend.' Maar wat dan? De grenzen dichtdoen en die mensen laten verrotten? Alsof dat kan. Ze komen toch. Ze zijn er al. De verkleuring van Europa is al lang een feit. We leven in een bezeten tijd en dat vraagt om een voortdurende verantwoording: waar sta ik, wat doe ik. Er is niet één conclusie of oplossing. Er zijn geen antwoorden."

Zijn er volgens jou wel oorzaken?

"Wat we nu meemaken is ongekend, mede door de digitalisering. We weten alles van elkaar. In Tsjaad en Eritrea hebben ze ook YouTube, ze zien de weelde waarin we leven. Is het dan vreemd dat mensen hun geluk in Europa willen beproeven? Daarnaast is de tijd van de hegemonie van de blanke man voorbij. De positie van de blanken wordt de positie van de minderheid. Ooit las ik dat negen procent van de wereldbevolking blank is. Ik weet niet of het klopt, maar veel meer is het niet. En dan de vanzelfsprekendheid waarmee we ervan uitgaan dat de hele wereld wit denkt en wit oordeelt. We hebben onze cultuur opgelegd aan Latijns-Amerika, Afrika, grote delen van Azië. De mensen zijn daar nu mondiger geworden, en wat blijkt? Ze ontwikkelen lange tenen en mythologiseren hun achtergrond, omdat de gevolgen van slavernij en uitbui- >

Wie is Adriaan van Dis?

Adriaan van Dis werd in 1946 geboren in Bergen, Nederland. Hij was de enige zoon uit het tweede huwelijk van zijn moeder en groeide op met zijn halfzussen uit het eerste huwelijk van zijn moeder met een Indische officier. Het gezin was erg getekend door de oorlog en alle kinderen verloren hun vader op jonge leeftijd. Al tijdens zijn studie schreef Van Dis voor NRC Handelsblad, waar hij later ook redacteur werd. In 1983 debuteerde hij met de novelle Nathan Sid. Dat werd bekroond met het Gouden Ezelsoor, de prijs voor het best verkochte literaire debuut. Drie jaar later verscheen zijn eerste reisverhalenbundel Casablanca en debuteerde hij als toneelschrijver. In het begin van de jaren negentig schreef van Dis voornamelijk reisliteratuur, waaronder Het beloofde land. Zijn grootste succes beleefde hij echter in 1994 met Indische duinen. Dat autobiografisch geïnspireerde boek over een in Nederland geboren zoon van een Indische familie werd bekroond met de Gouden Uil en werd genomineerd voor verscheidene prestigieuze prijzen als de Libris en de AKO Literatuurprijs. Over zijn verblijf en vele wandelingen in Parijs schreef hij onder andere De wandelaar. In 2010 sleepte hij opnieuw de nominatie voor de Libris Literatuurprijs in de wacht, deze keer met zijn roman Tikkop. Ik kom terug, het intense boek over zijn moeder en de vele verhalen die ze voor haar dood aan hem vertelde verscheen in 2014. In november 2016 brengt Adriaan van Dis zijn meest recente boek uit, De ikkenverzamelaar'. De boeken van Van Dis zijn in vele talen vertaald.

ting in die landen zelf nooit naar behoren zijn opgeschreven. We zullen in Europa nog een heel aardige rekening gepresenteerd krijgen van het koloniale tijdperk, ook al zeggen we: ‘Dat zijn onze voorouders geweest.’”

Opnieuw een maatschappelijk verhaal dat je vooral als auteur hebt benaderd. Tijdens je verblijf in Parijs schreef je immers *De wandelaar*, over illegalen in een Tweede Parijs, waarin mensen wonen die afgesneden zijn van water en licht.

“In mij zit iemand die het interessant vindt dat de wereld verkleurt, dat het ons lastiger wordt gemaakt. Ik heb me ook altijd betrokken gevoeld bij ‘de ander’, omdat mijn familie vroeger ook bij die ‘andere’ hoorde. De Indische Nederlanders waren mensen die een wereldreis achter de rug hadden, verantwoordelijke posities hadden bekleed, maar in Nederland het maatschappelijk werk over zich heen kregen en moesten leren wat een huishoudboekje was. Mensen die hun status hadden verloren en een nieuwe plek zochten. En nu kraakt het oude Europa in zijn voegen en kondigt een nieuwe wereld zich aan. Mijn boek *De wandelaar* gaat over de angsten en verwachtingen die daarbij horen. Weinig mensen beseffen trouwens dat Parijs de grootste Afrikaanse stad is buiten Afrika. Achter het Gare du Nord bestaat een stukje Afrika met levende kippen en waarzeggers waar je in het zand gedroogde vis kunt kopen. Ik vind het fantastisch om daartussen te zitten op vrijdagmiddag en een glaasje te drinken in een van die cafés. Geuren op te snuiven, mee te kijken, ze een beetje af te luisteren.”

Word je dan door niemand herkend in een van die cafeetjes?

“Neen, ik hou echt van mijn anonieme bestaan in Parijs. Als ik in Amsterdam de geuren opsnuif van de nieuwe cultuur is er altijd wel iemand achter me die zegt: ‘Meneer van Dis, ik heb erg genoten van uw programma’s.’ Dat bestaat hier niet. Alleen in de herfstvakantie is er af en toe een roodhoofdige Hollander die zegt: ‘Ha, Adriaan!’”

Vind je dat zo lastig om aangesproken te worden door een onbekende?

“Ik vind de omgang met de medemens niet altijd eenvoudig. Ik gedraag me ogenschijnlijk heel gemakkelijk in een grote kring, praat als een diplomaat drie minuten met die en vier minuten met die. Maar de waarheid is dat ik dat kan omdat ik tien minuten niet opbreng. Van mijn angst heb ik mijn kracht gemaakt. Mensen zijn over het algemeen zeer grondstoffelijk, trappen zonder het te weten veel kapot. Ze hebben vaak een beeld van elkaar dat ze opslaan en meenemen. Aan die indruk moet je jaren later nog steeds voldoen terwijl je zelf allang bent gegroeid en voortgegaan. Ik heb ooit verteld dat ik bonbons op brood at, dunne plakjes op wit brood, zalig. Maar zoiets gaat een heel eigen leven leiden. Dus mag ik nog steeds na een optreden voor een literaire club een doos bonbons in ontvangst nemen, terwijl ik inmiddels in geen vijftien jaar meer bonbons heb gegeten. Sterker nog, eigenlijk houd ik helemaal niet meer van bonbons. En zo word je dus een cliché van jezelf.”

Weegt de eenzaamheid in zo’n grote stad niet te zwaar, ondanks de vele wandelingen en culturele onderdompelingen?

“Ik hecht sterk aan rituele ordening en leid een overzichtelijk bestaan. Ik heb van alles uitgevreten in mijn leven, maar weet nu, na schade en schande, dat om te schrijven je leven zo overzichtelijk moet zijn als het vlak van je schrijftafel, om het met de woorden van Flaubert te zeggen. Het grote leven ga ik nu aan op papier en ik heb eenzaamheid nodig om te kunnen werken. Daar heb ik nu, na al die jaren, toch een soort vrede in gevonden. Dat beschouw ik als een overwinning, al zou ik het soms wel anders willen. Er is een grote liefde op afstand, een vrouw die ik met een ander deel. Elk woord daarover is een woord te veel.”

DE PLAGIAATKWESTIE

Ondanks zijn rijkgepulde carrière en succesvolle boeken op zijn palmares kent de literaire wereld Adriaan van Dis vooral ook als herhaaldelijke pleger van plagiaat. Tot minstens twee keer toe is hij beticht geweest van het overnemen van andermans werk zonder die persoon daarbij als bron te vermelden. Van Dis raakte de eerste keer in opspraak in 1992. Toen werd

ontdekt dat *Het beloofde land*, zijn reisboek over Zuid-Afrika uit 1990, enkele passages bevatte die nagenoeg identiek waren aan een antropologische studie uit 1986. Van Dis gaf toen toe dat hij onzorgvuldig was omgesprongen met zijn bronnen, maar dat de beschuldiging van plagiaat hier niet opging: “Er is geen sprake van het overnemen van karakters, plot of ideeën. Ik

heb alleen een paar racistische argumenten uit het boek van Crapanzano (*de auteur van de antropologische studie, nvdr.*) in mijn verhaal geïntegreerd. Een paar clichés uit de Afrikaanse gemeenschap, die je overal hoort en die pasten in het betoog van mijn personages.” In latere drukken van *Het beloofde land* voegde de uitgever een bronvermelding toe.

Reisschrijver van Dis: “Ik blijf reizen tot mijn negentigste.”

Net zoals het leven van Van Dis speelt het gros van zijn boeken zich af buiten de grenzen van het veilige en gekende Nederland. Is het niet in het echt, dan wel in de verbeelding. In 1969, nog voordat hij bekend was, ondernam hij zijn eerste grote reis naar India. Naar eigen zeggen was hij tijdens zijn studie Nederlands gestoten op de grenzen van onze taal: “We lazen Piet Paaltjes, hartstikke leuk, maar die werd niet vergeleken met zijn grote tijdgenoot Baudelaire. Wij zijn altijd geneigd om onze cultuur geïsoleerd te bekijken. Ik wilde dat openbreken, ik wilde vergelijken, ik wilde reizen.” Uiteindelijk bracht de reis hem tot de grens van Afghanistan, dat veranderde zijn wereld compleet. “Voor mij was de wereld voorgoed veranderd. Ik had ontdekt dat de meeste mensen niet blank zijn. Wij doen alsof de hele wereld wit denkt, terwijl er ook andere ideeën bestaan over schoonheid en geschiedenis.”

Uiteindelijk keerde Van Dis terug naar Nederland, maar de reismicrobe had hem definitief te pakken. Elke zomer maakte hij twee of drie maanden vrij om te reizen. Op een van die tochten ging hij al liftend de Nijl af. Het duurde niet lang voordat hij besliste om zijn reiservaringen te delen met zijn lezers. Eerst

via reportages voor *NRC Handelsblad*, later via romans en reisverhalen waarbij feit en fictie met elkaar verweven worden. Aan stoppen denkt de auteur nog lang niet: “Ik ga grote reizen maken tot ik negentig ben. Het is zo bevrijdend.”

Ritme en een dagboek

Als ervaren reisschrijver heeft Van Dis zichzelf enkele regels en rituelen opgelegd om te kunnen opmerken waaraan anderen voorbijgaan. Een van de belangrijkste voorwaarden is dat je als bezoeker het ritme van het land overneemt. “Als je bijvoorbeeld Marrakesh bezoekt, dan vind ik het leuk om elke dag bij hetzelfde theehuis een kopje thee te drinken. Zo raak je ergens thuis. Je kunt ook razendsnel rondreizen, maar ik spreek liever meteen met mezelf af dat ik nog een keer terugkom, ook al is dat niet zo.” Volgens Van Dis gaat dat automatisch samen met het uiten van voldoende respect voor het gastland. Als ze in Afrika een das en een wit overhemd belangrijk vinden, moet je die regels niet aan je laars lappen maar respect tonen. “Het is dus belangrijk om te weten dat je te gast bent, tread gently, dan zie je ook het meest. Maar toch kun je ook als gast je eigen waarden uitdragen en je ideeën over vrijheid.”

Het meeste belang hecht Van Dis echter aan zijn dagboek, dat hij al sinds zijn eerste reis bijhoudt. Volgens hem ga je daardoor bewuster kijken, en beter verwoorden wat je ziet. Observatie is immers voor Van Dis niet alleen belangrijk bij het schrijven, maar ook bij het reizen. Het helpt hem om contacten te leggen, kennis te maken met vreemde mensen, zijn tijd te begrijpen. “Ik wil geen vreemdeling zijn in mijn eigen tijd, ik wil mijn tijd begrijpen. Reizen helpt me daarbij, omdat ik dan uit de tredmolen van mijn dagelijkse bezigheden stap. Daardoor leg ik makkelijker contact met mensen uit sociale milieus waar ik me gewoonlijk niet in begeef.” Nochtans is reizen voor Van Dis helemaal niet hetzelfde als vakantie met zijn vriendin. “Reizen is jezelf een opdracht geven om iets mee te maken, en daarvoor moet je absoluut alleen zijn.”

Nieuwe beschuldigingen

Maar in 2001 belandde Van Dis opnieuw in dezelfde storm en uitte een onderzoeker nieuwe beschuldigingen van plagiaat. Dit keer ging het om het boek *Een barbaar in China* uit 1987, waarvoor hij drie stukken tekst van wel anderhalve pagina nagenoeg letterlijk zou hebben overgeschreven uit een roman van de Indiase auteur Vikram

Seth. Het vermeende plagiaat was al ontdekt in 1996 tijdens een vergelijkend onderzoek van migrantenschrijvers, maar de onderzoeker vreesde dat zijn ontdekking de focus van zijn werk zou wegnemen. Volgens de uitgever van Van Dis betekende de beschuldiging echter niets nieuws. De auteur had immers al eerder toegegeven dat hij vroeger niet echt zorgvuldig om-

sprong met zijn bronnen. “Nu doet hij dat niet meer.”

Toch hebben die literaire schandaaltjes Adriaan van Dis niet definitief beschadigd. Tot op de dag van vandaag blijft hij een Nederlandse topauteur die heel wat aanzien geniet en bij de groten wordt gerekend. Natuurlijk weten we niet wat de impact van een eventuele nieuwe beschuldiging zou kunnen zijn.

ADRIAAN VAN DIS OVER ZIJN MOEDER

“Je kunt heel lang gesloten en hard zijn, maar op een gegeven moment begint het toch te sijpelen.”

Dat Adriaan van Dis een moeilijke jeugd gekend heeft, staat buiten kijf. Zijn vader, die aan de Tweede Wereldoorlog een hele reeks trauma's had overgehouden, sloeg hem tijdens zijn psychotische buien. Zijn moeder liet het allemaal gebeuren en wanneer zijn vader uiteindelijk jong stierf, leefde hij alleen met haar van zijn tiende tot zijn twintigste in een volgens hem 'verstikkende' relatie. Toch is het over haar dat hij een van zijn bekendste boeken schreef, *Ik kom terug*. Een boek dat vanuit psychologisch standpunt voor hem van levensbelang was, en waarmee hij de herinnering aan zijn moeder probeerde vast te leggen.

Telefoongesprekken

De basis voor het boek over z'n moeder legde Van Dis in de telefoongesprekken die hij met haar voerde, tijdens zijn verblijf in Parijs. Omdat hij haar maar weinig kon bezoeken, belde hij geregeld voor een kort gesprek. Eerst uit schuld, maar later uit nieuwsgierigheid, toen hij merkte dat zijn moeder vol onvertelde verhalen zat. Op den duur belde hij haar dagelijks op en begon hij aantekeningen te maken. Later besloot hij nog dieper te graven en nam hij verscheidene interviews van haar af. Zij had maar één voorwaarde: zijn hulp bij het sterven. Als bijna honderdjarige was ze het leven moe en wou ze haar zoon enkel nog een volledig beeld geven van de vrouw die bepalend voor hem is geweest.

De verhalen liegen er niet om. Moeder van Dis kende in haar leven heel wat ellende. Ze trouwde twee keer en werd al even

snel opnieuw weduwe, was moeder van drie donkere dochters van wie er twee stierven en een buitenechtelijk kind genaamd Adriaan. Haar eerste man, een Indiër met wie ze drie dochters had, werd onthoofd tijdens de Japanse bezetting. Later trouwde ze met de vader van Adriaan, die psychologisch ernstig gehavend uit de oorlog kwam en erg vroeg stierf. Tot overmaat van ramp was het eerste huwelijk voor de Nederlandse wet nooit helemaal ontbonden, waardoor Adriaan als onecht kind werd beschouwd, “een schande die verborgen moest blijven, maar het is binnen de familie nooit een verwijt geweest.” Adriaan nam de achternaam van zijn moeder over.

Boosaardig

Toch zijn al de verhalen over die wrede familiegeschiedenis jarenlang verborgen gebleven. Voor Van Dis gebeurde dat niet zonder reden. “Ik kon absoluut niet over haar schrijven zolang ze leefde, daarvoor was ze veel te aanwezig. Toen mijn moeder overleden was, werd het noodzakelijk. Ik merkte wel dat er veel boosheid naar buiten kwam, en daar voelde ik me schuldig over. Ik wilde haar geen pijn doen en tegelijkertijd merkte ik dat ze ook echt een boosaardige vrouw was. We herkenden elkaar in onze boosaardigheid. Het lag niet in haar aard om ooit een compliment te maken.” Dat kille aspect van zijn moeder ziet Van Dis ook terugkomen in haar totale breuk met de familie. “Ze heeft niet alleen mijn vaders familie voor me weggehouden, maar ook de Indische familie van haar eerste man. Mijn zusjes hadden dus ook geen familie.

Ze deed dat waarschijnlijk omdat ze geen leuke herinneringen aan hen had.” Ook haar opvoeding als boerendochter speelt volgens Van Dis een rol in het lange stilzwijgen. “Mijn moeder komt uit de stroeve wereld van de boer: hard werken, niet zeuren. Een mens moet flink zijn. Je kunt heel lang gesloten en hard zijn, heel lang het water tegen de dijk laten klotsen, maar op een gegeven moment begint het te sijpelen. Uiteindelijk zorgde de opeenstapeling van gebeurtenissen in haar leven voor een fruitschaal vol overlijdensberichten. Je zou zelfs kunnen zeggen dat ze iemand was die de hele tijd min of meer depressief was. Al zijn dat misschien te grote woorden.”

Bronnen: Elsevier, Vrij Nederland, De Volkskrant, Trouw, NRC, Algemeen Dagblad, HP/De Tijd.

De sleutelboeken van Sofie Lemaire

Het beste boek van mijn ouders
Toen ik alleen ging wonen, heb ik bij het vertrekken nog gauw het verzameld werk van journalist Johan Anthierens, *Leve mij mee* gegrist. Ik heb er tijdens mijn studententijd veel aan gehad.

Het eerste boek dat ik zelf kocht
Kan ik me niet meer herinneren. Als kind heb ik het zotst gebladerd in *Ziezo* van Annie MG Schmidt.

Het eerste boek dat me rode oortjes bezorgde
Toen ik tien was, heb ik aan mijn ouders het boek *Oh, zit dat zo!* gevraagd. Een vrolijk jongerenboek over seksuele voorlichting, waar ik met grote toewijding in heb zitten lezen. Ik herinner me zeer bewust het ellenlange lijstje met synoniemen voor piemel

Het boek dat me de literatuur in trok
Ik ben pas tijdens mijn hogere studies ("woordkunst") in de literatuur gedoken. Voordien was ik er amper mee bezig. Het eerste gedicht dat me liet zien hoe opwindend literatuur kon zijn, was er één van Joost Zwagerman uit de bundel *De ziekte van jji*.

Het boek dat mijn jonge jaren draaglijk maakte
Als puber las ik het liefst de boeken van Dirk Bracke. Het waren 'gevaarlijke' boeken over prostitutie en drugs en geweld, waar mijn dramatische puberzieltje zich helemaal in kon verliezen.

Als ik aan mijn moeder denk, dan denk ik aan
alle boeken van Agatha Christie. In de herinneringen aan mijn jeugd ligt er altijd een boek van Christie op onze boekenkast naast de haard.

Bij mijn vader denk ik aan dit boek
Mijn vader studeerde in zijn vrije tijd bij. Ik herinner me hoe hij 's avonds aan een klein bureautje in dikke cursussen over toerisme zat te lezen.

Het boek dat me altijd aan het huilen maakt
Ik kan me niet herinneren ooit al gehuild te hebben bij een boek.

Het boek waar ik me dood aan erger
Boeken die me ergeren leg ik doorgaans vrij snel weg. Er is te veel goede literatuur om tijd te besteden aan boeken die niet tot me spreken.

Ultieme romantiek in boekvorm vervat
De gedichten uit *De lenige liefde* van

Herman de Coninck vind ik adembenemend mooi geschreven. Hij tilt het alledaagse op naar het exceptionele. Stel je voor dat iemand zo'n zinnen voor je schrijft...

Het boek dat ik associeer met mijn eerste liefdeservaring
Mijn eerste liefdeservaringen associeer ik veel meer met liedjesteksten. Radiohead, Björk.

Het laatste boek dat ik voor mijn dood wil lezen
Ik hoop dat Alain de Botton tegen dat moment een boek geschreven heeft over de dood en eindigheid. Ik hou van zijn heldere inzichten en verteltoon. Misschien haal ik wel wat zielenrust uit dat nog te verschijnen boek van hem.

Het boek dat me doet huilen van het lachen
De laatste keer dat ik luidop lachte met een boek was met *De eerste foute man* van Miranda July. Een geschicht verhaal over een geschifte vrouw, die meent met alle kinderen van de wereld een non-verbale verstandhouding te hebben en ondertussen een prille, gewelddadige lesbische verhouding aangaat.

Het boek dat me steeds opnieuw kippenvel bezorgt
House of leaves van Mark Danielewski. Zelden zo'n claustrofobisch gevoel gehad tijdens het lezen.

Het boek waar ik het meest uit geleerd heb
Bill Bryson is één van mijn grote helden. Hoe hij ingewikkelde materie op een duidelijke én grappige manier weet te brengen, is onnavolgbaar. Zijn *Een kleine geschiedenis van bijna alles* en *Een huis vol hebben* mij ongelooflijk beïnvloed.

Het meest onderschatte boek ooit
Geen idee of het onderschat is of niet, maar een verhalenbundel, die maar weinig mensen kennen én zeker de moeite van het ontdekken waard is, is Ik ben er voor niemand van Ingmar Heytze. Kleine verhaaltjes over onder meer een erg boos kabouterdje.

Het meest overschatte boek ooit
Geen idee.

Het beste boek aller tijden
Ik twijfel tussen *Extreem luid en ongelooflijk dichtbij* van Jonathan Safran Foer, *Liefde in tijden van cholera* van GG Marquez en *Novecento* van Alessandro Barrico. En Bill Bryson's *Een kleine geschiedenis van bijna alles*. En... Pfff. Onmogelijke keuze.

“De gedichten uit De lenige liefde van Herman de Coninck vind ik adembenemend mooi geschreven.”